

УДК 321.02:327.8

Радченко Леся Миколаївна,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ, ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ І ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

В статті проаналізовано поняття «політичні зміни», «політичний розвиток» і «політична трансформація». Також визначено, яким чином дані поняття співвідносяться між собою у політичному процесі.

Ключові слова: політичний процес, політичні змін, політичний розвиток, політична трансформація.

Будь-яка система живе в певних ритмах свого розвитку, які можна дослідити через динаміку процесів, що відбуваються в межах даної системи. Зміна політичного устрою, еволюція політичної культури та політичної свідомості, розподіл влад і т. ін. є різнопорядковими діями, що автоматично детермінують одна одну. Їх всі може методологічно об'єднати термін «політичний процес», який розвивається в результаті різних політичних дій, взаємодії політичних інститутів, ухвалення та реалізації тих чи інших політичних рішень. Політичний процес віддзеркалює динаміку політичного життя й реально існуючих політичних дій та явищ.

Політичний процес не ізольований від навколишнього світу, а тому зазнає постійного впливу. Тому політичний процес повинен мати здатність реагувати на подразнюючі дії, а також адаптуватися до умов, які змінюються. Політичний процес можна визначити як сукупну діяльність всіх суб'єктів політичних відносин, пов'язаних з формуванням, зміною, перетворенням і функціонуванням політичної системи. Поняття «політичний процес» характеризує певний рух, будь-який хід, порядок руху, що має свій напрям, послідовну зміну станів, еволюцій, сукупність послідовних дій для досягнення результату [4, с. 11]. Однією з головних властивостей процесу є виняткова мінливість.

Політичний процес розкриває рух, динаміку, еволюцію політичних явищ, конкретні зміни їх станів у просторі і часі. Відповідно до цього, однією із головних характеристик політичного процесу є зміни, що означають будь-які модифікації структури і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів еволюції та інших параметрів політичних явищ.

В політичній науці політичний процес є функціональною характеристикою політичної системи, що відображає сукупність її внутрішніх змін, послідовну зміну станів, які відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Розглядаючи теоретичні проблеми змін, що відбуваються в суспільних системах, необхідно відмітити їх специфіку. По-перше, такі зміни мають комплексний характер. Вони відбуваються в соціальній структурі (тобто в сукупності груп, що складають суспільство), в структурі інтересів, притаманні кожній групі, у ступені їх усвідомлення членами даної групи, у виборі ними форм реалізації своїх інтересів. При цьому, зв'язок між процесами, що відбуваються в різних сферах, хоча й існує, проте виявляється не відразу. Інколи для того, щоб члени групи усвідомили зміни їх місця в соціальній структурі, повинна відбутися зміна поколінь. Нові інтереси сприймаються спочатку інтуїтивно і не усіма однозначно. Часто на їх усвідомлення потрібно багато часу. Форми відстоювання і реалізації інтересів залежить від історично обумовлених та кон'юнктурних обставин. Тому і різна результативність зусиль носіїв цих інтересів та неоднозначний вплив їх на систему в цілому.

По-друге, самі зміни, що трансформують елементи суспільної системи, як правило, дискретні. Соціальні структури згідно із хвилеподібним розвитком змінюються переважно стрибками. Це відноситься до сфери суспільної свідомості, процеси в якій гальмують стійкий набір стереотипів. Дискретність змін діє на рівновагу як руйнівна сила, скільки в такому

випадку концентрація зусиль трансформаційного порядку припадає на порівняно обмежений проміжок часу. Це приводить до хвилеподібних коливань в стабільності суспільної системи і до певної періодичності кризових ситуацій, в яких вони опиняються.

По-третє, на зміни в суспільних системах у більшості випадків впливає цілеспрямована політична воля. В залежності від того, інтереси якої соціальної групи виражає ця воля, вона може бути спрямована на гальмування або стимулювання змін, що відбуваються, а також на дестабілізацію системи чи на її внутрішні перетворення при збереженні стабільності.

При порівняно повільних, поступових змінах, коли загроза рівноваги інтересів і стабільності не виникає, значення політичної волі як чинника функціонування суспільної системи послаблюється. Проте у найвищій точці змін, коли стабільність системи опиняється під загрозою, роль цієї волі може набути визначального характеру [1, с. 119-120].

Соціальні зміни можуть мати як внутрісистемний, так і надсистемний (в тому числі, глобальний) характер. Вони бувають або еволюційними, або вибуховими. Пристосування індивідів і соціально-політичних структур до еволюційних змін відбувається значно стійкіше, ніж до вибухових. Проте особливі складності виникають у тих випадках, коли надсистемні зміни накладаються на внутрісистемні. Таке накладання надає процесу змін значного прискорення і додаткової глибини, наближаючи його за наслідками до вибухового, тим самим суттєво послаблюючи вплив зовнішніх, пом'якшуючих чинників і розширюючи часові межі того, що відбувається.

Накопичення проблем, обумовлене широкомасштабними і швидкими змінами, супроводжується важкими наслідками для значної частини або й для більшості населення, вимагаючи створення умов, за яких суспільна система, не втрачаючи своєї динамічності, зберегла б необхідний ступінь стійкості. Це передбачає умови в кількох головних напрямках. Перший з них – збільшення сили, яка закріплює систему, другий – мінімізація імпульсів, здатних її зруйнувати, третій – співучасть прийняттю конфронтуючими сторонами загальних правил поведінки, які б забезпечили аномальне функціонування системи.

Політичні зміни являють собою специфічний тип соціальних змін, пов'язаний зі змінами в механізмі владного регулювання суспільства. Політична система під впливом якісних змін в соціальному середовищі постійно знаходиться в русі і розвитку. Політичні зміни являють собою трансформацію інституційних структур, процесів і цілей, що торкаються розподілу владних повноважень з приводу управління суспільством, що розвивається. Політичні зміни можуть відбуватися шляхом пристосування системи до нових вимог соціального середовища або шляхом зміни однієї системи, нездатної зберегти себе, іншою системою.

Політична зміна – перетворення структур, процесів чи цілей, що стосуються розподілу або здійснення владних повноважень з приводу управління суспільством, наслідки якого мають неоднозначний характер [2, с. 151]. Політичні зміни відбуваються постійно, оскільки не існує повністю статичних, незмінних політичних систем. Крім того, стабільність політичних систем не рівноцінна відсутності змін у них. Навпаки, стійкість – це характеристика системної здатності адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх впливів. Політична зміна – це категорія, що відображає як еволюційну форму розвитку, коли кількісні зміни (через реформи, модернізацію тощо) приводять до поступової зміни системи, так і революційну, коли політичні зміни сприяють становленню якісно нового стану політичної системи. Певним типом змін можна охарактеризувати поняттям «трансформація».

В політичній науці політичну трансформацію визначають як історичний процес змін, що постає, єдністю декількох складових: трансформація політичної системи суспільства; трансформація «політичної людини» (особа, еліта, колектив, організація тощо); трансформація політичної культури суспільства і особи (ідеї, норми, рівень політичних відносин тощо) [3, с. 667]. Трансформація виражає тип змін, який означає появу нового якісного стану соціальної і політичної системи. Дане поняття дозволяє розділити еволюційні

і радикальні зміни. Тому трансформація являє собою деякий історичний період, що має свої внутрішні особливості, рушійні сили, закономірності, елементи, які виконують певні функції, що дозволяє говорити про трансформаційний процес, в ході якого долаються суттєві елементи попередньої системи або старого порядку та виробляються нові цілі і способи їх досягнення. Його результатом може бути поява якісно нової системи.

Трансформація трактується як системні зміни, що передбачають появу нової якості на основі вичерпання попередніх функціональних і організаційних властивостей соціального утворення. Подібні зміни супроводжуються багатьма невизначеностями навіть при збереженні позицій попередньої політичної еліти. При цьому змінюються представники еліти, відбувається зміна цінностей, процедур управління. Особливістю трансформаційних змін є те, що вони відбуваються в кризові періоди і мають всеохоплюючий характер [5, с. 19-20]. До головних особливостей політичної трансформації відносяться:

1. поступовий і відносно мирний характер даного процесу;
2. тривалість і глибина аномії, обумовлені розкладанням старих суспільних інститутів, випереджаним створенням нових;
3. принципова залежність проходження і результатів процесу від діяльності і поведінки не лише політичної еліти і бюрократії, але й інших соціальних груп, що обирають свої адаптаційно-поведінкові стратегії;
4. слабке керування процесами;
5. важлива роль стихійних чинників розвитку;
6. непередбачуваність наслідків.

Політична трансформація відбувається складно і супроводжується кардинальними або поступовими змінами характеру взаємовідносин між державною і громадянським суспільством, конфліктом політичних та моральних цінностей, особливо в перехідні періоди (революція, контрреволюція, зміна політичного та економічного ладу еволюційним шляхом тощо). Трансформаційна діяльність може здійснюватися, по-перше, в межах цільової реформаторської діяльності політичної еліти, спрямованої на перетворення структур суспільства через існуючі відносини і норми, по-друге, через масову інноваційно-підприємницьку діяльність, суб'єкти якої використовують, розвивають, закріплюють нові норми, вибудовуючи іншу систему політичних, економічних і соціальних відносин.

В результаті політичної трансформації відбуваються зміни в соціальних, економічних та духовних структурах суспільства, які можуть гальмувати політичні зміни або їх прискорювати. Політична трансформація є саморегульованим і самокерованим процесом, вільним від жорсткої концептуальної скерованості, характерної для проектів політичної модернізації.

Наслідки політичних трансформацій неоднозначні за своїми результатами для суспільства. Оскільки руйнування старих соціальних і політичних інститутів та відносин не завжди супроводжуються формуванням нових, ефективніших структур. В політичній сфері руйнування ідеологічних настанов і орієнтирів декларується необхідністю деідеологізації як обов'язкової умови демократичних перетворень, що в результаті приводить до лобювання вузькогрупових та індивідуальних інтересів. Непередбачуваність і слабка контрольованість трансформаційних процесів багато в чому пояснюється відсутністю або ефективністю програм та стратегій політичного розвитку суспільства [2, с. 150].

Політичний розвиток – це сукупність характерних для даного суспільства політичних процесів, що визначають спрямованість змін політичної системи [2, с. 150-151]. Політичний розвиток є багатовимірним процесом, у ході якого в результаті взаємодії різноманітних політичних сил здійснюються зміни у політичній поведінці, політичній культурі, в самій політичній системі [3, с. 578-579]. При дослідженні процесів, що відбуваються в політичному просторі, особливе значення має виявлення вектора спрямованості руху системи. Поняття «політичний розвиток» свідчить про здатність системи ефективно реагувати засобами управління як на зовнішні, так і на внутрішні виклики. Політичний розвиток передбачає

наявність таких чинників як концепція розвитку, політична багатопартійність, політична опозиція, відкритість, політична комунікація і т.п., тобто всього, що сприяє формуванню структур, які забезпечують можливість ефективного розвитку політичної системи.

В політичній науці виокремлюють три основні підходи до вивчення і аналізу політичного розвитку в залежності від виокремлення його суб'єктів. Перший підхід ґрунтується на аналізі розвитку існуючих у суспільстві політичних інститутів. Прихильники даного підходу (С. Хантінгтон, Дж. Нельсон та ін.) вважають, що політичні інститути є пріоритетними у вирішенні завдань політичного розвитку. Другий, біхевіористський, підхід полягає в тому, що його прихильники (Г. Алмонд, С. Верба та ін.) усвідомлюючи обмеженість інституціоналізму, звертаються до осмислення існуючих у суспільстві політичних позицій і типів політичної поведінки. Третій підхід – структуралістський, його прихильники (Д. Істон, Є. Шилз, С. Ліпсет та ін.) зосереджують увагу на виявленні позаінституціональних рольових, соціальних, групових основ політичної поведінки. Кожен із даних підходів по-своєму перспективний, хоча й не може претендувати на цілісне осмислення процесів політичного розвитку. Потрібно використовувати все раціональне з кожного підходу, враховуючи те, що тільки конструктивне використання досягнень у межах усіх напрямів наукових досліджень може забезпечити необхідне регулювання аналізу політичного розвитку. Виходячи з цього, політичний розвиток можна визначити як зростання здатності політичної системи гнучко пристосовуватися до мінливих соціальних умов (вимог груп, нового співвідношення сил і ресурсів влади) при збереженні і збільшенні можливостей для еліт і пересічних громадян виконувати свої специфічні функції у справах управління суспільством і державою.

Динаміка та ефективність політичного розвитку залежить від особливостей існуючих політичної практики і політичної культури; відображають стан інших підсистем (економічної, соціальної, культурної); детермінуються впливом зовнішнього середовища; свідчать про інтереси і конфлікти соціальних груп та політичної еліти; залежать від стану системи – відкрита чи закрита; «гіперстійка», «стійка», «нерівноважна», що визначає потенційні можливості розвитку. Період нестійкого стану відіграє важливу роль у процесах розвитку. «Стойка» або «гіперстійка» система не буде розвиватися, оскільки механізми негативного зворотного зв'язку будуть пригнічувати будь-які відхилення від стійкого стану. В той же час, тривала нестійкість заважає закріпленню «корисних» характеристик системи, тому динаміка і темпи розвитку багато в чому визначаються можливостями й адаптаційними механізмами, виробленими культурою.

Політичний розвиток може здійснюватися як у революційній, так і в еволюційній формах. Революція веде до зміни політичної системи, а еволюція дозволяє, забезпечує накопичення кількісних змін, не змінюючи принципово політичної системи суспільства. За сучасних умов розвиваються протилежні засади політики: з одного боку, здійснюється її глобалізація, а з іншого – іде процес децентралізації й самоврядування. Політичний розвиток є переходом від певного політичного стану до якіснішого на базі вдосконалення політичних інститутів і підвищення рівня політичної культури суспільства. Якщо суспільство в політичному плані не розвивається, це призводить до політичної стагнації – застою, відсутності змін, окостеніння організаційних форм, розпаду політичних структур, а внаслідок цього – до краху політичної системи суспільства або до політичного регресу загалом. Такі негативні процеси супроводжуються політичною нестабільністю, соціальними конфліктами, кризами тощо.

Політичний розвиток передбачає якісні зміни політичної системи в цілому або окремих її інститутів. Політичний розвиток є процесом якісних змін здатності політичних і державних структур мобілізувати населення для виконання певних стратегічних цілей, контролю і розподілу ресурсів, організовує і спрямовує дії політичних акторів і населення на досягнення певних цілей, відтворюючи при цьому владні відносини через систему цінностей і установок [5, с. 9-10]. Політичний розвиток фіксує зміну станів політичних структур та

інститутів, розкриваючи, таким чином, рухи, динаміку, еволюцію політичних явищ. Зміни передбачають будь-які модифікації структур і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів еволюції та інших параметрів політичних явищ. Вони також означають трансформацію властивостей, які не торкаються основних структур і механізмів влади (наприклад, можуть змінюватися лідери, уряди, окремі інститути, але головні цінності, норми, способи здійснення влади зберігаються у попередніх якостях), так і модифікацію базових елементів, що в сукупності сприяють досягнення системою нового якісного стану.

Таким чином, політичний розвиток – це такі модифікації базових параметрів політичних явищ, які передбачають подальший позитивний характер еволюції останньої. Такий характер політичних змін сприяє підвищенню відповідності політичної системи змінам в інших сферах суспільного життя, удосконаленню владарювання із врахуванням ускладнення інтересів різних соціальних груп та громадян [5, с. 13]. Відповідно, політичний розвиток розглядається як особливий тип змін, що має певну спрямованість і конкретні критерії прогресу, в основі яких знаходиться ефективність державного управління. Поява нових якостей в характері та способі взаємодії між політичними системами, інститутами цієї системи, між політичною системою і зовнішнім середовищем, але без кардинальної зміни визначається як політична зміна. А політичний розвиток передбачає політичні зміни на рівні політичної системи в цілому і її окремих складових частин, а це означає утворення нової моделі порядку і нових принципів її забезпечення. Політичний розвиток - це якісні зміни в політичних інститутах і структурах політичної системи, що сприяють виробленню адекватних моделей реакції на різні зовнішні впливи, а також забезпеченню внутрішньої динамічності розвитку. Процес змін і розвитку можуть привести до виникнення системи, що поєднує в собі риси традиційного і сучасного суспільства, де можуть виникати неочікувані політичні форми у вигляді, наприклад, гібридних демократій.

Література:

1. Галкин А.А. Стабильность и изменения сквозь призму культуры мира / А.А. Галкин // Полис. – №5. – 1998. – С. 114-122.
2. Карадже Т.В. Политическая философия / Т.В. Карадже. – М.: Мысль, 2007. – 512 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Урядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Польовий М.А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання: Монографія / М.А. Польовий. – Одеса: Фенікс, 2011. – 288 с.
5. Шаповаленко М.В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции: Монография / М.В. Шаповаленко. – Харьков: Изд-во Харьк. нац. ун-та внут. дел, 2007. – 340 с.

Радчекно Л. Н. Политические изменения, политическая трансформация и политическое развитие: соотношение и взаимосвязь

В статье анализируются понятия «политические изменения», «политическое развитие», «политическая трансформация». Также определено, каким образом эти понятия соотносятся между собой в политическом процессе.

Ключевые слова: *политический процесс, политические изменения, политическое развитие, политическая трансформация.*

Radchekno L. Political changes, political transformation and political development: the relationship and interdependence

This article analyzes the concept of «political changes», «political development», «political transformation». Also determined how these concepts relate to each other in the political process.

Keywords: *political process, political change, political development and political transformation.*